

ביאורים

בסיומה של ההקדמה וכחלק מביסוס עיקרון הבחירה החופשית, מתמודד הרמב"ם עם אחת משאלות האמונה היסודיות: שאלת 'הידיעה והבחירה'. עד כה למדנו שהאדם הוא בעל בחירה חופשית ואין הוא כפוי לעשות טוב או רע. אלא שלאור הבנה זו עולה מיד שאלה: האם יודע ה' את העתיד? אם נאמר שכן, הלא ידיעה זו מחייבת את שלילת הבחירה מן האדם, שכן ה' יודע את עתידו כבר מעתה. ואם איננו יודע את העתיד הלא דבר זה מעיד על חיסרון כביכול בידיעת ה', דבר שלא ייתכן. אם כן השאלה ברורה: אם ישנה ידיעה אין מקום לבחירה. ואם ישנה בחירה - מהו מקומה של הידיעה? הדרך שבה בוחר הרמב"ם לענות על שאלה זו מלמדת אותנו כלל חשוב בבירור שאלות האמונה. לעתים, שאלות נובעות מהנחות יסוד מסוימות. אנו מניחים הנחה ועל הנחה זו אנו מקשים קושיות שונות. אלא שלא תמיד הנחת היסוד נכונה ומדויקת וממילא השאלות בטלות מעיקרן. אם ילד קטן ישאל למשל על הפסוק: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל" איך ה' לא מתעייף? ודאי נדחה שאלה זו בחיך. ה' איננו כערכנו ולכן הוא גם לא מתעייף כמונו. וכן על דרך זו. גם בשאלת הידיעה והבחירה בוחר הרמב"ם בשינוי הנחות היסוד כדרך לפתרון הבעיה. העניין הוא שידיעת ה' איננה כידיעתנו. ה' לא יודע דברים על ידי למידה מבחוץ, כמונו. הוא וידיעתו דבר אחד. נשמע קשה להבנה? זה בסדר. באמת אין לנו שום יכולת להבין דבר שלא שייך לעולם המושגים שלנו. אלא שחשוב לזכור שממש כמו שה' לא מקבל את חייו מבחוץ, כמונו, כך הוא גם איננו מקבל ידיעות מבחוץ. ידיעת ה' שייכת לקטגוריה אחרת ולכן אין סתירה בין ידיעה לבחירה.

הרחבות

• הדרך להשגת ה'

שה' יתעלה אינו יודע בדעת, ולא חי בחיים. הרמב"ם כותב שהקב"ה שונה מאיתנו, ידיעתו שונה מידיעתנו וחייו אינם כחייו: אם כן, איך נוכל להבין ולהשיג את מה שאינו מוכר לנו? הרמב"ם, במורה נבוכים, כותב את הדברים הבאים: "הרי שהתברר לך שכל אימת שהוכחה לך בהוכחה מופתית שלילת דבר-מה לגביו - אתה שלם יותר, וכל אימת שאתה מחייב לו דבר נוסף - אתה מדמה, ורחוק מלדעת את אמיתתו. מבחינה זאת ראוי להתקרב אל השגתו בחקירה ובלימוד עד שידעו את נמנעות כל מה שנמנע לגביו, ולא על-ידי כך שתחייב לו דבר מבחינת שזה עניין נוסף על עצמותו" (מורה נבוכים נט). איננו יכולים להבין את הקב"ה במושגים חיוביים, כיון שאין לנו השגה בו. במקום זאת, כדי להבין אותו, עלינו להגיד 'מה הוא לא'. ככל שיהיו לנו יותר תארים שוללים, נתקרב יותר להבין את הופעת הקב"ה אלינו.

גם הריה"ל כותב שכאשר ננסה להבין את הקב"ה לא נוכל, כיון שהוא מחוץ לטווח השגתינו: "וכשאדם מגיע בעיונו אל העצם הראשון ואל התארים שיתכן ליחס לו, יתרחק מן החקירה באלה בהכירו כי מסך אור המסנוור את הראיה מסתיר אותם. אכן השגת העצם הראשון נמנעת מאיתנו מחמת קוצר ראית עינינו ומתוך חלשת ראיתנו הפנימית..." [מאמר חמישי כב, תרגום אב"ש] בסופו של דבר, מטרתו של הלימוד היא לא להישאר ברובד פילוסופי אלא לגרום לאהבת ה'. כך גם כותב הרמב"ם במשנה תורה: "והיאך היא הדרך לאהבתו, ויראתו: בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול" [הלכות יסודי התורה ב, א]. (להרחבה נוספת ראה בעקבי הצאן במאמר 'דעת אלוהים').

• חכמי הקבלה הודו לרמב"ם

שהוא הדעת והוא הידוע והוא הידוע. בעל התניא הביא את דברי הרמב"ם הללו והוסיף: "הודו לו חכמי הקבלה, כמו שכתב בפרדס מהרמ"ק, וגם לפי קבלת האר"י ז"ל יציבא מילתא וכו'" [ליקוטי אמרים ב, הגה"ה].

שאלות לדין

האם חווית פעם מציאות שבה ידעת מה אדם קרוב לך יבחר (ילד, חבר קרוב וכו')? האם הייתה לו בחירה?

האם התקדמות במדעי הנפש תגיע למצב שבו תוכל לחזות בוודאות את בחירותיו של האדם?

ולא נשאר מזה הענין אלא דבר, יחייב לדבר בו מעט כדי שתשלם פגנת הפרק, ואף על פי שלא רציתי להביא בו דברים כלל, אבל כבר הביא ההכרח לזה, והוא: ידיעת ה' העתידות. לפי שהיא הטענה אשר טען עלינו בה מי שיחשב שהאדם מוכרח על המשמעת והמרי, ושכל מעשיו האדם אין בחירה לו בהם, הואיל ובחירתו תלויה בבחירת ה'. ואשר הביא לזאת האמונה, שהוא יאמר: זה האיש, ידע ה' בו אם יהיה צדיק או רשע, או לא ידע? הנה, אם תאמר ידע - יתחייב שיהיה מוכרח על אותו המצב אשר ידעו ה' מקדם, או שתהיה ידיעתו בלתי אמתית. ואם תאמר שהוא לא ידע זה מקדם - יתחייבו הרחקות עצומות ויהרסו חומות.

שמע, אפוא, מומני מה שאמרהו, והתבונן בו מאד, כי הוא האמת בלי ספק. וזה, שפכר התבאר בחכמה האלהית, רצוני לומר: מה שאחר הטבע, שה' יתעלה אינו יודע בדעת, ולא חי בחיים, עד שיהיו הוא והדעת שני דברים, כמו האדם ודעתו, לפי שהאדם זולת הדעת והדעת זולת האדם, והם שנים. שאלו היה ה' יודע בדעת - היה מתחייב הרבוי, והיו הנמצאים הקדמונים רבים: ה', והדעת אשר בה ידע, והחיים אשר בהם הוא חי, והיכלת אשר בה הוא יכול, וכן כל תארייו. ואמנם זכרתי לך טענה קרובה להבנת המון בני האדם, אף כי הטענות והראיות אשר יבטלו זה חזקות מאד ומופתיות, והתאמות שהוא יתעלה - תארייו, ותארייו - הוא, עד שיאמר שהוא הדעת והוא הידע והוא הידוע, והוא החיים והוא החי והוא הממשיך לעצמו החיים, וכן שאר התארים. ואלו ענינים קשים, אל תקנה להבינם בשלמות משתים שלש שורות מדברי, ואמנם ישגו לך מהן הידיעות בלבד. ולזה העקר הגדול לא תתיר לשון העברים לומר: חי ה', כמו שאמרו: "חי נפשך" (שמואל א א, כו), "חי פרעה" (בראשית מב, טו), רצוני לומר: שם נסמך. כי הנסמך והסומך שני דברים חלוקים, ולא יסמך הדבר לעצמו. ומפני שחיי ה' הם עצמו, ועצמו חיו, ואינם דבר אחר זולתו - לא אמרום בסמיכות, אלא אמרו: "חי ה'" (שופטים ח, יט), והפונה שהוא ודעתו דבר אחד.

ה' וידיעתו דבר אחד

יתחייבו הרחקות עצומות - יגרמו שיבושים גדולים בעיקרי האמונה. חכמה האלהית - מדע החכמה העוסק באלוקות. אינו יודע בדעת - משמעות הידיעה כלפי הקב"ה הוא במשמעות שונה ממה שאנחנו מכנים ידיעה. שם נסמך - שם תואר שנסמך לשם העצם.

